

УДК 811.111'42

О. В. Шпак,
викладач

(Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна)

ПОНЯТТЄВИЙ ТА ОБРАЗНИЙ СКЛАДНИКИ КОНЦЕПТУ КОНТАКТ/CONTACT

Статтю присвячено вивченню ментальної структури, яка лежить у підґрунті продукування/сприйняття ініціальних/завершальних висловлювань в діалогічному дискурсі, досліджуваних з функціональної точки зору. Ця ментальна структура – лінгвокультурний концепт КОНТАКТ/CONTACT – вивчена щодо фактуальної та образної інформації, яку вона вміщує.

Об'єктом нашого дослідження є ініціальні та завершальні висловлювання в англomовному діалогічному дискурсі. Значна увага, що приділялася в мовознавчих студіях цьому об'єкту, спричинилася до ґрунтового опису ініціальних/завершальних висловлювань з позицій прагмасемантичного, актомовленнєвого, конверсаційного аналізу (К. В. Бобирева, Ю. В. Матюхіна, Т. Д. Чхетиани, Н. І. Формановская, М. Coulthard, А. Tsui та ін.). Утім, усі ці розвідки, висвітлюючи суттєві характеристики об'єкту нашого дослідження, виявляються неспроможними надати йому комплексну і вичерпну характеристику, закорінену на стратегічному призначенні ініціальних/завершальних висловлювань – їхньої здатності організувати діалогічну взаємодію суб'єктів дискурсу [1]. Саме тому вважаємо за необхідне звернутися в роботі до можливостей, пропонує дискурсологією – напрямом сучасного лінгвістичного аналізу, з позицій якого мовленнєві одиниці розглядаються як нерозривно пов'язані із знанням та мисленням людини, з її комунікативною практикою, з культурними, соціальними, ситуативними чинниками, що й визначає актуальність нашого дослідження.

Першим етапом аналізу стає виявлення тих структур свідомості, що розгортаються у плінні дискурсивної діяльності, об'єктивуючись у ініціальних/завершальних висловлюваннях. У наявних лінгвістичних працях йдеться про поняття *контакту*, встановлення/розмикання вербального контакту, а також акцентується його культурна специфіка (В. І. Карасик, І. Н. Борисова, І. І. Токарева, Й. А. Стернин, О. А. Леонтович, І. А. Голубовська та ін.). Виходячи з цього, вважаємо, що когнітивним підґрунтям ініціальних/завершальних висловлювань є концепт КОНТАКТ/CONTACT, котрий належить до культурних концептів.

Метою цієї статті є аналіз понятійного та образного складників концепту КОНТАКТ/CONTACT.

У сучасних лінгвокультурологічних теоріях концепт визначається як ментальна структура, що належить свідомості, детермінується культурою і об'єктивується у мові [2: 9].

Структура культурного концепту, на думку дослідників, формується трьома ознаками, у підґрунті яких лежить **поняттєва, образна та ціннісна інформація** [2; 5], тобто "все те, що робить його фактом культури – вихідна форма (етимологія); стиснута до основних семантичних ознак історія; сучасні асоціації, оцінки, тощо" [3: 43]. Відмічають, що саме наявність у структурі концепту інформації такого роду робить його відмінним від поняття, котре "мислиться", тоді як концепт "переживається" як "предмет емоцій, симпатій і антипатій, а іноді і зіткнень" [3: 43]. Співзвучна цим позиціям і думка, що в основі будь-якого концепту лежить поняття як раціонально-логічний феномен наднаціонального загальнолюдського порядку, в той час як концепт становить собою етноспецифічно забарвлене поняття, когнітивно-перцептивний феномен, що відображає специфіку етнокультурного бачення певного фрагмента світу [4: 21].

Поняттєвий складник концепту охоплює "фактуальну інформацію про реальний або уявний об'єкт, яка служить основою для формування концепту" [2: 13]. Образна сторона висвітлює характеристики предметів, явищ, подій, які сприймаються органами почуттів і відображені в пам'яті [5: 127]. Ціннісна сторона концепту відображає ціннісні домінанти та є визначальною для культурного концепту [5: 127].

Якщо образна складова культурного концепту корелює із перцептивною та когнітивними сторонами концепту як психолінгвістичного феномену, а ціннісний підхід ураховує важливість афективної сторони концепту в психолінгвістичному розумінні цього явища, то **поняттєва складова** являє собою вихід на мовне втілення явища (в цьому плані поняттєву сторону концепту можна було б назвати фактуальною) [5: 118]. Це мовна фіксація концепту, його позначення, опис, ознакова структура, дефініція, зіставлявальні характеристики даного концепту у відношенні до того чи іншого ряду концептів, які ніколи не існують ізольовано, їх найважливіша якість – голографічна багатомірна вбудованість у систему нашого досвіду [6: 5].

Оскільки визнаним фактом сьогодні є той, що доступ до концептуального знання забезпечують мовні одиниці, які є "входами у концепт" [7: 33], реконструювати знання англomовних індивідів про КОНТАКТ/CONTACT можливо через аналіз значення іменника *contact*, який є ім'ям концепту, та

семантично пов'язаних з ним мовних одиниць з позицій етимологічного, компонентного та дефініційного аналізу.

Ім'я концепту, номінація *contact*, вживається в англійській мові з XVII сторіччя, вона сягає корінням у латину й є запозиченням у непрямий спосіб – через французьку. У латині іменник *contactus* зі значенням *touching* є результатом субстантивзації пасивного дієприкметника дієслова *contingere* – "*to touch each other closely, to relate to, to border on*" [CEDEL; CODEE] (торкатися, мати відношення, бути в близьких стосунках з, межувати з, залежати від).

Дієслово *contingere*, від якого утворився іменник *contactus* [L. *contactus*, pp. of *contingere*, to touch, seize < com-; together + *tangere*, to touch] [WNWD] – "*to touch each other closely, to relate to, to border on*" [CEDEL] в свою чергу утворено шляхом афіксації від дієслова *tangere* – *to touch* [orig. a OF. *tuchier, to chier*] [SOED] за допомогою префікса *con-/cum* [CEDEL].

Дієслово *contingere* – першоджерело *contact* – має в латині такі лексико-семантичні варіанти: 1. трогать, дотрагиваться, прикасаться; 2. схватывать, захватывать, обнимать, волновать; 3. смазывать, пошыпать; 4. пятнать, осквернять, порочить; 5. касаться, иметь отношение, быть в близких отношениях с кем-то; 6. быть смежным, граничить; 7. достигать, прибывать; 8. доставать, достигать, поражать; 9. выпадать на долю, случаться, приключаться, суждено, довелось [ЛРС].

За даними етимологічних словників номінація *contact* є генетично пов'язаною з *touch* та *contingent*, бо всі вони походять від однієї лексичної одиниці в латині – дієслова *contingere* (*tangent* – L. "*touching*", stem of pres. pt. of *tangere* (base *tag*), to touch; *contingent* – L. "*depend on*", from stem of pres. pt. of *contingere* – "*to touch, to relate to*") [CEDEL]. Отже генетичний зв'язок засвідчує спорідненість номінацій *contact*, *touch*, *contingent*.

Походження номінації *contact* від дієслова обумовлює наявність в його значенні семантичного компоненту "дія/ стан", а префікс *con-/cum* імплікує наявність двох чи більше суб'єктів. Таким чином, можна сказати, що знання *contact* репрезентовано **подією сумісної діяльності двох або більше суб'єктів**.

У 1626 році, коли номінація *contact* була уперше зареєстрована в англійській мові, вона мала значення "*the state or condition of touching*". Also transf. and fig. [SOED] (стан доторкання у прямому та метафоричному смислах). У 1660 вона набула значення математичного терміну – "*the meeting of two curves or surfaces at a point so as to have a common tangent at that point*" – Math. [SOED] (зустріч двох кривих ліній або поверхонь в одній точці, так що вони мають єдину дотичну в цьому місці). У процесі семантичного розвитку з'явилося ще одне значення – "*a connection both with a view to business or self-interest*" coll. – 1930 р. [DSUE; MW; WNWD] (зв'язок, цікавий з точки зору бізнесу або своєкорисливості – розм.). У 1834 р. реєструються перші вживання дієслова *to contact*, утвореного в результаті конверсії, в значеннях: "*to bring into contact, to enter to be in contact, to get into communication with*" [MW] (приводити до контактування; увійти в контакт чи знаходитися у контакті; вступити у спілкування).

Отже, аналіз свідчить, що не увесь зміст концептуалізованого знання є комунікативно актуальним, оскільки КОНТАКТ/CONTACT це:

– дія/стан фізичного дотику;

Це значення фіксують сучасні англомовні словники у дефініціях та/або ілюстративних прикладах: "*the action or condition of touching physically*" [NPED]; "*the act or state of touching physically*" [CED]; "*a union or junction of surfaces*" [MW]; "*He hates physical contact of any sort – he doesn't even like to shake your hand*"; "*Don't let that glue come into contact with your skin*" [CIDE].

– дія/стан комунікативного контакту;

Це значення також зафіксоване у сучасних лексикографічних джерелах, наприклад: "*the state of communicating or spending time with somebody*" [CCELD]; "*the condition or state of meeting or communicating*" [ORD]; "*the action of speaking to someone, either personally, by telephone or radio, electronically or by writing to someone*" [CIDE]; "*association, relationship*" [MW]; "*an establishment of communication with someone or an observing or receiving of a significant signal from a person or an object*" [MW; NPED]; "*Have you been in contact with Andrew recently? – Only by telephone*"; "*I'm still in contact with her – we wrote a couple of times*" [CIDE].

Звернемо увагу на той факт, що деякі словники розташовують на першій позиції ЛСВ іменника *contact* "фізичний контакт" [CED; NPED; MW], інші – "комунікативний контакт" [CCELD; OEED], а треті не розділяють цих варіантів значень ("*the state or condition of touching, meeting or communicating*" [ORD]).

Аналіз лексико-семантичного варіанту *the action or state of communicating* – дія/стан комунікативного контакту (*Condition* – "*state or manner of being; state in which a person or thing exists, esp. in regard to external circumstances*". *State* – "*a temporary or permanent set of circumstances*" [UDE]. *Communication* – "*to transmit or pass on information by speaking or writing; to share a feeling or understanding; to relate socially*" [OEED]; "*the imparting, conveying, or exchange of ideas, knowledge, etc.*

(whether by speech, writing, or signs) [SOED]. *Act* – a thing done, a deed; a fact of reality, opp. to intention, possibility, etc.; the process of doing, action, operation [SOED]) свідчить, що в ньому об'єктивоване знання про **контакт** як **комунікативну подію**, що залучає **мовлення** (*speaking or writing*), **мислення** (*information, understanding*), **почуття** (*feeling*), та **соціальні стосунки** (*relate socially*) **суб'єктів у певних умовах спілкування** (*external circumstances*).

До цих самих складників концептуалізованого знання "відсилають" і семантичні компоненти у значенні споріднених з *contact* номінацій: *touch* – "to be or come together so that there is no space between, to meet or cause to meet thus" [ORD], "to come in contact or to be in contact with" [WNWD]; *contingent* – "true under existing conditions", "happening or coming by chance" [SOED].

У значенні спорідненої з *contact* номінаційної одиниці *contingent* – "not determined by necessity, free; "non-essential"; "not absolute" [SOED] не важко побачити ідею **фатичного** – неінформативного спілкування, а також ідею **випадковості** події – "subject to accidents"; "a fortuitous event, which falls to one by chance" [SOED].

Усі перелічені компоненти разом формують той зміст, що представляє знання про вербальний контакт.

Образний складник концептуалізованого змісту КОНТАКТ/CONTACT відображено у внутрішній формі слова, яка є тією ознакою, що на думку А. А. Потебні, найбільш рельєфно сприймається в момент його іменування., формуючи найближче та далі значення слова, де перше – це значення слова для всіх, "народне значення", тобто той змістовий мінімум, завдяки якому ми можемо зрозуміти інші значення, а друге – розвиток змістового мінімуму, "особистісне значення" [8: 146-147].

Образний складник охоплює знання, образи, асоціації, які виникають у свідомості у зв'язку з тим чи іншим денотатом. Сприймані індивідом об'єкти реального світу (перцепти) викликають певний ментальний образ відповідного референта [4: 21].

Предметно-образний вміст концепту зводиться до цілісного узагальнюючого сліду в пам'яті, пов'язаному з деяким предметом, явищем, подією, якістю. Стосовно конкретних предметів звичай кажуть про семантичні прототипи [9]. Прототипні образи займають середнє положення між загальними поняттями та їх конкретними репрезентаціями. Стосовно явищ та подій, які розгортаються у часі, предметно-образним вмістом є певна узагальнена ситуація, яка пов'язана з цими явищами та подіями. Концепт у цьому сенсі є згусток життєвого досвіду, зафіксований у пам'яті людини [5: 127]. Образна сторона концепту – це релевантні ознаки практичного знання [6: 5].

Образна сторона концепту КОНТАКТ/CONTACT представлена у значенні спорідненого іменника *touch* (ME) [orig. a OF. *toucher*, f. *toucher*] [SOED], перше використання якого зафіксовано в англійських джерелах у XIV сторіччі: "a light stroke, tap, or push" [MW] (легке торкання рукою, удар або погладження, стукіт, поштовх); "the act or fact of touching" [MW] (акт або факт торкання). 1481 роком зафіксовано значення "a stroke of action, an act; a brief turn or "go" at some occupation" [SOED] (дія, окремий хід, різкий поворот або початок якогось заняття).

На підставі порівняння *touch* з його аналогами у інших мовах ((ME) *toucher*, *t(o)ucher* [orig. a OF. *tochier*, *tuchier*, mod. F. *toucher* = Sp. and Pg. *tocar*, It. *toccare*]), висловлюється припущення, що романське *toccare* може бути звуконаслідувальним словом від *toc*, відтворюючого звук подібний до стуку (*a knock*), (The Romanic *toccare* is probably an onomatopoeic formation from the syllable *toc* imitating a knock) [SOED; CODEE] (порів. з укр. "тук").

Цей факт підтверджує дані історико-етимологічних розвідок, які свідчать про велику роль звукового символізму в позначенні предметів в давніх мовах [5: 46] та, на наш погляд, розкриває саму сутність знання про контакт – достукатися до когось, заволіти його увагою, викликати на розмову та спілкування.

Також, перше й найпоширеніше сучасне значення дієслова *to touch* – "to bring the hand etc. into contact with" [OEED; UDEL] (торкнутися рукою); "to bring a bodily part into contact with esp. so as to perceive through the tactile sense" [MW] (торкнутися предмету, щоб зрозуміти його сутність через дотик) свідчить про асоціацію контакту з дотиком.

Таким чином, **дотик** та **стук** виступають тими образами, що формують образний складник концепту КОНТАКТ/CONTACT.

Отже, можна стверджувати, що первісно контакт асоціювався в англійських індивідів із *стуком*, *дотиком*: вступити в контакт – це постукати в двері, або торкнутись когось. У цьому міститься важливий для нашого дослідження сенс, бо із викладеного випливає, що від початку осмислення набуло *встановлення контакту*.

Викладене дає підстави дійти висновку, що знання, яке належить до концепту КОНТАКТ/CONTACT та актуалізується у комунікативній практиці носіїв англійської мови, охоплює інформацію, **фактуальний** складник якої представлений **комунікативною подією** (учасники,

зовнішні обставини, вербальні/мисленнєві дії, почуття, соціальні стосунки, неінформативність та випадковість є частинами цієї події), а **образний** складник – **дотиком, стуком у двері**.

Перспективою роботи є дослідження ціннісного складника концепту КОНТАКТ/CONTACT.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Полюжин М. М. Дискурсивні стратегії та організуючі стереотипні висловлювання в англійській мові / М. М. Полюжин // Дискурс іноземномовної комунікації : [кол. монографія] / [К. Я. Кусько, М. Полюжин, Т. Кияк, О. Д. Огуй ; ред. кол. С. Денисенко]. – Львів : Вид-во Львівського національного університету імені І. Франка, 2001. – С. 49-76.
2. Слышкин Г. Г. От текста к символу: Лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе / Г. Г. Слышкин. – М. : Academia, 2000. – 128 с.
3. Степанов Ю. С. Константы: словарь русской культуры / Ю. С. Степанов. – М.: Академический проект, 2001. – 990 с.
4. Приходько А. Н. Концепт как трехмерное ментальное образование / А. Н. Приходько // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – Сер. Романо-германська філологія. – 2006. – № 726. – С. 20-25.
5. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – М.: Гнозис, 2004. – 390 с.
6. Карасик В. И. Культурные доминанты в языке / В. И. Карасик // Языковая личность : культурные концепты : сб. науч. тр. – Волгоград, Архангельск : Перемена, 1996. – С. 3-16.
7. Слышкин Г. Г. Лингвокультурные концепты и метаконцепты : [монография] / Г. Г. Слышкин. – Волгоград : Перемена, 2004. – 340 с.
8. Потебня А. А. Из записок по русской грамматике / А. А. Потебня // Звегинцев В. А. История языкознания XIX – XX веков в очерках и извлечениях. Ч. 1. – М.: Просвещение, 1964. – С. 142-169.
9. Rosch E. H. Cognitive representation of semantic categories / E. H. Rosch // Journal of Experimental Psychology. – 1975. – V. 104: General. – P. 192-233.

ІЛЮСТРАТИВНІ ДЖЕРЕЛА

ЛРС = Дворецкий И.Х. Латинско-русский словарь / Дворецкий И. Х. – М. : Русский язык, 1976. – 1096 с.
CEDEL = A Concise Etymological Dictionary of the English Language / [by the Rev. Walter W Skeat]. – Oxford : Clarendon Press, 1956. – 664 p.
CODEE = The Concise Oxford Dictionary of English Etymology / [Ed. by T. F. Hoad]. – Oxford University Press, 1996. – 552 p.
WNWD = Webster's New World Dictionary of American English / [Ed. in Chief Victoria Neufeldt]. – USA : Macmillan, 1993. – 1570 p.
SOED = The Shorter Oxford English Dictionary on Historical Principles / [Prep. by William Little]. – [Revised and Edited by C. T. Onions]. – Oxford : Clarendon Press, 1956. – 2513 p.
DSUE = A Dictionary of Slang and Unconventional English. – London : Routledge & Kegan Paul LTD, 1974. – V. I. – 974 p.
MW = Merriam Webster's Collegiate Dictionary – [tenth edition]. – Springfield, Mass., 1993. – 1559 p.
NPED = The New Penguin English Dictionary. – London : Penguin Books, 2001. – 1642 p.
CED = Collins English Dictionary. – Glasgow : Harper Collins Publishers, 1999. – 1785 p.
CIDE = Cambridge International Dictionary of English. – Cambridge University Press, 1997. – 1771 p.
CCELD = Collins Cobuild English Language Dictionary. – Glasgow: Harper Collins Publishers, 2001. – 1824 p.
ORD = The Oxford Reference Dictionary / [Ed. by Joyce M. Hawkins]. – Oxford : Clarendon Press, 1986. – 972 p.
OEED = The Oxford Encyclopedic English Dictionary / [Ed. by Joyce M. Hawkins and R. Allen]. – Oxford : Clarendon Press, 1991. – 1740 p.
UDEL = The Universal Dictionary of the English language / [Ed. by H.C. Wyld]. – London : RKP, s.a. – 1447 p.

Матеріал надійшов до редакції 04.05. 2009 р.

Шпак Е. В. Понятийная и образная составляющие концепта КОНТАКТ/CONTACT.

Статья посвящена изучению ментальной структуры, которая лежит в основе продуцирования/восприятия инициальных/финальных высказываний в диалогическом дискурсе, исследуемых с функциональной точки зрения. Эта ментальная структура – лингвокультурный концепт КОНТАКТ/CONTACT – изучена в плане содержащейся в ней фактуальной и образной информации.

Shpak O. V. Factual and Imaginary Components of the Concept CONTACT.

The article focuses on the mental structure underlying the production/perception of initiative/closing utterances in dialogical discourse as viewed functionally. This mental structure – lingo-cultural concept CONTACT – is studied as for the factual and imaginary information it contains.